

Dwaalgast

Colofon

ISBN: 978 94 6365 360 2

1e druk 2021

© 2021, Thera Rasing

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Foto's omslag: Thera Rasing

Foto auteur: Lianne van Bergen

Herkenning van personages berust louter op toeval.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Dwaalgast

Thera Rasing

Voor Pascal Tembo,
voor zijn vriendschap, geduld en wijze lessen
For my dear friend Pascal Tembo,
for his care, patience and wise lessons

Proloog

Plechtig groet hij de boom en zijn voorouders. Hij toont hen de offers die hij heeft meegebracht. Een zwarte kip, traditioneel gebrouwen maisbier, wat geld. Hij hurkt neer. Geconcentreerd doet hij zijn werk. Krachtig boetseren zijn lange sterke vingers de meegebrachte benodigdheden. Lapjes zwarte stof, zwarte veren, kruiden, haren. Ondertussen prevelt hij om de zegen van zijn beschermende voorouder. De vogel is klaar. De man fluistert hem in wat hij moet doen. Een sterke wind steekt op en neemt de vogel mee, doelgericht, naar waar hij heen moet.

Deel I

Vervuld verlangen

Hoofdstuk 1

Zesentwintig paar donkere ogen kijken me aandachtig en verwachtingsvol aan. Een blanke! Ongemakkelijk schuif ik heen en weer op mijn stoel. Van tevoren had ik het lokaal willen zien, er even willen zitten om een beetje te wennen en me op mijn gemak te kunnen voelen, maar de ruimte was bezet. Pas twee minuten voordat de les zou beginnen, kon ik erin. En zodra ik op de stoel achter de lessenaar plaatsnam, dromden de studenten naar binnen. De teenslippers van sommige vrouwelijke studenten schuifelden hoorbaar over de vloer, de naaldhakken van andere studentes klakten luid. Ze zijn allemaal opvallend keurig gekleed: nette jurken, keurig gestreken overhemden en broeken, sommige mannen dragen zelfs een pak. Nu ik tegenover hen zit, met hun ogen strak op me gericht, voel ik me gespannen. Mijn handen zijn klam. Onwennig kijk ik rond. Achter in het ruime lokaal staan enkele kapotte stoelen. Er hangt geen klok. De muur links van me bestaat bijna helemaal uit ramen, waar het felle zonlicht door naar binnen stroomt en een droge, lome warmte verspreidt. Het biedt uitzicht op een lager gedeelte van dit verwaarloosde universiteitsgebouw en een pleintje met grote gebroken betonnen vloerplaten waartussen op een klein stukje gras slechts één mupaniboom groeit. Doordat iedereen achter een grote tafel zit, lijkt de groep nog groter. En ze zijn ouder dan ik had verwacht, zo'n beetje van mijn leeftijd, of misschien iets jonger. Ik heb moeite om de gezichten uit elkaar te houden. Als iedereen rustig zit en het geschuifel met stoelen is opgehouden, zeg ik:

'Good morning. My name is Sophie.'

'Good morning, doc.'

Wat klinkt dat raar in mijn oren. Ik moet wennen aan de formele universiteitsnormen. Ik stel voor om een kennismakings-

rondje te doen. De studenten praten zacht als ze zich voorstellen en ik moet me inspannen om hen goed te verstaan. Ook moet ik erg wennen aan de Zambiaanse namen: Chimunya, Seleji, Munachonga, Ndhlovu. Tot nu toe was ik vooral te midden van de Bemba bevolking en de Bemba namen ken ik goed. Maar van deze zijn een aantal me onbekend. Sommigen hebben Engelse of christelijke namen, wat het makkelijker voor me maakt. Zal ik hun namen ooit onthouden en weten welke gezichten erbij horen? Het lijkt me een bijna onmogelijke opgave.

Door de wederzijdse kennismaking wordt de sfeer wat luchtiger. Langzaam trekt de spanning uit mijn schouders weg. Aandachtig luisteren de studenten als ik over mijn achtergrond vertel: een Nederlandse antropoloog die al dertien jaar onderzoek doet naar de Zambiaanse cultuur. Geïnteresseerd kijken ze naar de kaart van Europa die ik met een klein krijtje op het ouderwetse zwarte schoolbord teken om aan te geven waar Nederland ligt en aan welke landen het grenst. Maar hoe ik ook zeg dat ze me bij mijn voornaam mogen noemen, zoals ik dat gewend was op de Nederlandse universiteit waar ik les gaf, voor hen ben ik 'doc'. Respectvol bewaren ze de afstand tussen hen als studenten en mij, de docent. Ze maken me duidelijk dat ik hier in hoog aanzien sta, als universitair docent. Dat voelt onwennig en ongemakkelijk, maar maakt me ook wel trots.

Zodra ik met het theoretische college begin, zie ik tot mijn verbazing dat alle studenten gehaast hun pen pakken en ijverig beginnen te schrijven. Ze willen niets missen van wat ik zeg. Ook dat is nieuw voor me. Ik slik even en een lichte golf van blijdschap stroomt door me heen. Gewillige studenten, heel anders dan ik gewend ben.

Achter mijn grote houten bureau in mijn ruime kantoor met karmozijnrode vloerbedekking – mijn lievelingskleur, alsof ze het wisten – voel ik me al snel op mijn gemak. Het bureau is oud, maar voldoet prima. De houten stoel die dienstdoet als bureau-

stoel heeft twee grote onhandige armleuningen waarvan er een loszit en wiebelende poten. Een lomp, krakkemikkig ding. Geen wieltjes, dus verplaatsen is lastig. Twee kleine wankel houten boekenkastjes staan aan weerszijden tegen de muur. Ze zijn leeg. Daar zal ik de boeken in zetten die ik heb laten verschepen en die weldra zullen komen. Midden op het bureau staat een ouderwets computerbeeldscherm, dat veel ruimte in beslag neemt. Ik probeer hem te verplaatsen om wat schrijfruimte te hebben, maar hij is te zwaar. Op een ander bureau in de kamer staan een printer en een kopieerapparaat. Een luxe; alleen ik mag deze gebruiken, terwijl de andere docenten gezamenlijk een printer en kopieermachine hebben. Ik trek de bureaulade open. Het gaat stroef. De la is propvol; gevuld met een flinke berg papier met daarbovenop een cd van Bachs pianoconcert 1 in D, achtergelaten door mijn voorganger. Vergeten of bewust daar laten liggen? Als ik het afdelingshoofd ernaar vraag, blijkt dat mijn Zambiaanse voorganger nogal gehaast is weggegaan. Op de gang klinkt geroezemoes van voorbijlopende studenten. Het raam achter me biedt uitzicht op een klein binnenplaatsje, met aangrenzende gebouwen. Vage geluiden dringen van buiten door. Als ik het raam open, kijk ik vanaf twee hoog op een groepje studenten, hun zwarte haren keurig gekapt, terwijl een golf van hitte de kamer in komt.

Er wordt zacht op de deur geklopt. Op mijn *'Come in'* komen vier studenten schoorvoetend het kantoor binnen, twee mannen en twee vrouwen. Ze willen nader kennismaken, leggen ze uit. Glimlachend, vereerd met dit bezoek, nodig ik hen uit om te gaan zitten. Ze nemen plaats op de oude driezitsbank in het kantoor, terwijl een van hen de enige andere stoel in het kantoor neemt. Ik schat hen tegen de veertig. Al snel leer ik dat de meeste studenten tussen midden dertig en eind veertig zijn. Voor de meeste zitten er vele jaren tussen hun bachelor- en hun masterstudie. De meeste krijgen hun studie betaald door hun werkgever, veelal de overheid. Een enkeling heeft een beurs en nog minder studenten betalen de studie zelf. Als ze lang in dienst zijn en willen

studeren, geeft de werkgever drie jaar studieverlof met behoud van salaris. Na hun afstuderen krijgen ze promotie: een betere baan met nog betere voorzieningen, maar velen gaan daarna niet meer terug naar hun werkgever. Ze verdwijnen naar het buitenland, waar doorgaans hogere salarissen worden betaald, of gaan elders werken en een enkeling begint voor zichzelf.

Na het korte beleefdheidsbezoek stappen de studenten weer op. Voor mij zit de eerste werkdag er hier op. Ik pak mijn tas in en maak als afscheid een kort praatje met de secretaresse in de kamer naast mij, wiens deur altijd openstaat. Met een voldaan gevoel loop ik tussen het rumoerige gewoel van de studenten de twee trappen af. De zon voelt warm aan op mijn nog bleke huid. Mijn voeten stappen stevig op de stoffige grond, die solide, veilig aanvoelt, alsof ik gedragen wordt door de Zambiaanse aarde. Alsof mijn voetzolen diep in de aarde dringen, waarbij er met elke stap een stukje wortel onder mijn voetzolen groeit, steeds langer en langer. Alsof het fluistert: 'Hier hoor je thuis.'

Onwennig open ik de grote zwarte poort naar mijn erf, die soepel meegeeft. De kleine witte steentjes van de oprijlaan knarsen onder mijn sandalen. Even doet het me denken aan het grindpad bij mijn ouderlijk huis, met de groene siertuin met kleurige planten voor het huis en weiden en boomgaarden naast en achter het huis. Alleen hangen er geen peren, pruimen en kersen aan de bomen, maar mango's, sinaasappels, citroenen, guaves en bananen. De tuin ziet er keurig verzorgd uit. Het gras is met de hand gemaaid met de zeis, de struiken gesnoeid, alles aangeharkt. Ik ruik aan de kleurrijke rode, paarse en witte bougainville, rode, gele en witte rozen, lichtroze magnolia en andere, mij onbekende bloemen in de perken langs de oprijlaan. Diep snuif ik hun geur op. Ik blijf even stilstaan bij de flamboyantboom vlak voor het terras, die volop in bloei staat. De rode bloemen steken schel af tegen de felgroene bladeren en de strakblauwe lucht. Als een grootgrondbezitter loop ik een

rondje over het grote erf. Helemaal achteraan, omringd door bananenbomen, is een grote moestuin.

Daar, aan de rand van de moestuin, staat Richard, de tuinman, een kleine, tengere jongen, die er jong uitziet voor zijn vierentwintig jaar. Hij hoort bij het huis. Verlegen lachend, met een onverholen schittering in zijn zwartglanzende ogen, kijkt hij naar me. Nog maar een paar dagen geleden stak ik ter kennismaking een beetje onwennig mijn hand naar hem uit, die hij verlegen aannam. Voor het eerst in mijn leven heb ik personeel. Ik wist me nog niet goed een houding te geven jegens hem. Ik merkte dat ook hij zich onwennig voelde tegenover mij, de vreemde blanke vrouw. Maar ik zag zijn ogen glunderen; blanken betalen meer salaris dan Zambianen. Ik complimenteerde hem met de goedonderhouden tuin. Er verscheen een verlegen glimlach om zijn mond. Met enige trots toonde hij me de moestuin, waarin de door hem geplante bladgroenten, kool, wortels en tomaten al begonnen op te komen.

Onwennig, vragend keek ik afwisselend naar mijn collega die me dit huis liet zien en naar de tuinman.

‘Hoeveel moet ik hem betalen?’

‘Tweehonderdvijftig kwacha,’ zei Richard zacht, hoopvol.

‘Tweehonderd is ook goed,’ bromde mijn collega afwerend.

Dat is zo’n vijftig euro. Niet veel voor een fulltime job, maar tuinman is zo ongeveer het laagstbetaalde beroep. Richard is de enige kostwinner en dat valt niet mee. Samen met zijn twee jaar jongere broer Kevin en vier jaar jongere zus Joyce en haar tweejarig zoontje James woont hij in een klein huisje achter op het erf.

Mijn opkomend schuldgevoel over het schrille contrast is snel verdwenen als ik mijn huis binnenga. ‘Wauw!’ Net zoals een paar dagen geleden, toen ik dit huis voor het eerst zag, klinkt mijn juichkreet hol door de weerkaatsing tegen de kale wanden en de rode vloertegels in de lege kamer. Deze kamer biedt het mooiste uitzicht op de tuin. Hier zal ik mijn werkkamer maken,

met een groot bureau voor het raam, zodat ik elke dag kan genieten van het uitzicht. Verheugd over zo veel ruimte loop ik, net als de eerste dag hier, een rondje door het huis, door de grote huiskamer, waarvan de witte vloertegels goed uitkomen bij de lichtgele muren. Het hoge plafond doet het geheel nog groter lijken. Ik voel me als een prinses, een heerser van een kasteel op een groot landgoed. De twee groen gestreepte banken, de bijbehorende fauteuils en de eettafel met de zes stoelen als voor een heel gezin zijn niet mijn smaak, maar zitten comfortabel. De grote keuken heeft een lang aanrecht langs een groot raam met uitzicht op de moestuin en het huisje waar de tuinman met zijn familie woont. Er hangen geel geverfde schappen aan de muur. Door de gang loop ik naar de twee slaapkamers met elk twee eenpersoonsbedden. Mijn vrienden kunnen komen logeren! In de derde, grote slaapkamer met openslaande tuindeuren staat een groot tweepersoonsbed. Deze slaapkamer grenst aan een badkamer met douche, wastafel en toilet. Door de brede, met vloertegels beklede gang loop ik naar de andere, zeer ruime badkamer met een groot ligbad, een toilet en een ruime wastafel. Twee badkamers en een ligbad, heerlijk! Ik houd ervan om lang in een warm bad te liggen. Zachtjes neuriënd kijk ik goedkeurend rond in dit grote, mooie huis.

In een gelukzalige stemming zak ik weg in de zachte kussens van de bank in de woonkamer. Dit huis is een fantastisch begin van mijn nieuwe leven in Zambia en een welkome aanvulling op de inhoud van slechts één koffer. Twintig kilo bagage, niet meer, mocht ik meenemen in het vliegtuig. Ik voel me enorm rijk en bevoordeeld dat ik hier mag wonen.

De zon schijnt nog volop en ik verplaats me naar de rieten bank op het terras. Dichtbij fluiten vogels en een klein roodbruin vogeltje wipt op een tak in een struik. Als het wegvliegt, laat ik mijn blik rusten op de volle flamboyant aan de rand van de veranda. Wat een pracht en heerlijkheid hier. Wat een ruimte. Eindelijk

heb ik mijn droombaan, als docente aan een Zambiaanse universiteit. Hoe zou mijn leven hier gaan verlopen, mijn werk, mijn sociale leven? Vol vertrouwen heb ik de stap gezet om hier te gaan wonen. Wat zal deze nieuwe stap in mijn leven me brengen? Ook al was ik de afgelopen dertien jaar zes keer een paar maanden en één keer een heel jaar in een dorp en een klein stadje in het noorden van Zambia, wonen en werken in de uitgestrekte hoofdstad is toch ietwat onbekend. Maar het geeft me wel meer mogelijkheden om me te verdiepen in deze cultuur.

Alleen het contact met Tessa, mijn hartsvriendin, zal ik missen. Bij het afscheid hield ze me stevig tegen zich aan gedrukt en zei nadrukkelijk dat ondanks de fysieke afstand onze vriendschap nog hechter zou worden. Tranen prikten in mijn ogen om het vele wat ik achterliet, om de onzekerheid, maar tegelijk popelde ik van ongeduld om het vele nieuwe wat ik tegemoet ging. Vertrouwen, hoop en verlangen voerden de boventoon.

Het zonlicht, gefilterd door een wit gordijn, kriebelt op mijn gezicht en kust me wakker. Door een kier van het gordijn verschijnt een oranje gloed in de ochtendschemer. De wekker op mijn nachtkastje geeft aan dat het zes uur is. Pas over een halfuur zal de wekker gaan. Tijd genoeg voor een heerlijk warm bad. Uitgerust stap ik uit bed en geniet tien minuten later van het warme water om mijn lichaam. Ik kleed me netjes aan, in een rode rok die tot net onder mijn knieën reikt en een wit bloesje en witte sandalen en steek mijn haren op. Goedgehumeurd en opgefrist eet ik op de veranda mijn schaalje yoghurt met verse, zoete bananen en drink een kop thee. Daarna pak ik mijn tas en loop de poort uit.

Het is eind september. Het rustige straatje is paarsgekleurd door de vele jacaranda's die aan weerskanten staan en die hun kleine paarse blaadjes op de grond laten vallen, waardoor in de hele straat het asfalt bezaaid is met een dik pak paarse blaadjes. Op de hoek maak ik een praatje met drie taxichauffeurs die op

hun standplaats staan te wachten in de hoop klanten op te kunnen pikken. Hun Luo-blauwe auto's, genoemd naar de specifieke helderblauwe kleur die de vrouwelijke minister van verkeer, Luo, voorschreef voor alle taxi's en minibusjes, blinken in de zon. Dan steek ik het drukke kruispunt over en loop de korte straat door, naar het terrein van de universiteit. Ruim op tijd ben ik op mijn werk.

Deze tweede werkdag, nadat ik voorgesteld ben aan mijn collega's, sommeert het afdelingshoofd dat ik de afdelingsvergadering die zo begint, moet notuleren. Met vijf collega's zitten we bij elkaar, op een lage driezitsbank die doorzakt en lage stoelen, in het kleine kantoor van het afdelingshoofd. Ook al is het nog vroeg op de dag, de hitte straalt van ons af. Al snel wordt het benauwd in het kleine kamertje. Ik word stijf van de vier uur durende zit op de ongemakkelijke bank, tussen mijn nieuwe collega's in. Ingespannen luister ik geconcentreerd om niets te missen wat in de notulen hoort te staan. Met wat losse A4'tjes op mijn schoot maak ik aantekeningen. Het is wennen, zowel aan de stijl van vergaderen als aan de onderwerpen. Het langst duurt de bespreking van de toelating van nieuwe studenten voor het volgend semester, die allemaal drie referenties hebben moeten opgeven. Saai om al die referenties te lezen; de veelvuldige opmerkingen als *'hard working'*, *'trustworthy'* en *'good student'* roepen zowel verveling als ongeloofwaardigheid op. Als de lijst van zestig studenten is afgewerkt, wordt er gesproken over de scriptiebegeleiding van de huidige studenten. Ik krijg vijf studenten toegewezen om te begeleiden. Sommige hebben al wat ingeleverd bij collega's, die me de stukken meteen na de vergadering overhandigen, zodat ik direct kan beginnen met nakijken.

Op mijn kantoor strek ik me uit van de lange zit. Pff, eindelijk kan ik me weer vrij bewegen. Nu snel de notulen uitwerken op de computer, voordat ik vanmiddag weer les moet geven.

Vanavond zal ik beginnen met het lezen van de eerste hoofdstukken van de scripties.

Ik zet de ouderwetse computer aan die midden op mijn bureau staat. Maar wat ik ook probeer, ik krijg hem niet aan de praat. Terwijl drie mannen van de helpdesk ernaar kijken, twee met hun handen op hun rug, de derde af en toe op de gok een toets indrukkend, onderwijl druk met elkaar overleggend, vraag ik mijn afdelingshoofd of ik zolang een andere computer kan gebruiken. Verbaasd over zo veel werkenthousiasme neemt hij me mee naar een andere afdeling waar een beschikbare computer staat en stelt me voor aan een nieuwe collega.

‘Waar kom je vandaan?’ vraagt hij geïnteresseerd.

‘Uit Nederland.’

‘Nou, dan werk je vast heel hard.’

Ja, inderdaad. Mijn werkattitude en tempo zijn heel anders dan die van de meeste mensen hier en zelfs voor Nederlandse begrippen ben ik een workaholic.

De studenten drommen binnen. Hun bijna geluidloze binnenkomst staat in schril contrast met het krassende lawaai van het schuiven van stoelen en tafels over de stenen vloer. Waren ze de eerste les erg stil en aandachtig, tijdens de tweede les geven de studenten gehoor aan mijn oproep om veel vragen te stellen.

‘Doc, gelooft u in geesten?’ vraagt een slanke man van midden dertig.

Mijn verwachting dat ze vragen zouden stellen over de lesstof blijkt te hoog. Om de sfeer niet te verpesten, beantwoord ik deze vraag, ook al weet ik dat ze me proberen uit te testen.

‘Ik *geloof* niet in geesten,’ zeg ik. ‘Ik *weet* dat ze bestaan, dus dat is geen geloven.’

Verbaasd kijken de studenten me aan. Even blijft het stil.

‘Doc, gelooft u in hekserij?’ vraagt een andere man, zijn ronde bebrilde gezicht aandachtig op me gericht.

‘Nee, ik geloof niet in hekserij,’ antwoord ik kalm.

Ik leg uit dat antropologen vaak onderzoek doen in culturen waar mensen geloven in hekserij, dat ook wel zwarte magie of voodoo wordt genoemd. In Zambia spreekt men vaak over hekserij. En daar geloof ik niet in.

Peinzend kijken de studenten me aan.

‘Maar u gelooft dus wel in geesten?’

‘Ja,’ zeg ik, ‘geesten bestaan echt. Maar hekserij, daar geloof ik niet in.’

‘Maar doc, weet u van de *ililomba*, de slang, die zorgt dat je rijk wordt? Gelooft u daarin?’

‘Ik weet van de *ililomba*,’ zeg ik.

Al tijdens mijn eerste verblijf in Zambia, dertien jaar geleden, nog maar net aangekomen, vertelde mijn onderzoeksassistente me over de *ililomba*; een bepaald soort slang, die op een geheime plaats bewaard wordt. Deze slang zorgt ervoor dat de eigenaar heel rijk wordt. Maar daar staat iets tegenover: de slang heeft eten nodig en wil vooral mensenvlees. De eigenaar moet zijn meest dierbare familieleden offeren om rijk te worden. Omdat de slang steeds opnieuw voedsel nodig heeft, verliest de eigenaar op den duur al zijn familieleden. Weer zo’n verhaal, denk ik. Ik verbaas me erover dat ook de studenten er blijkbaar in geloven, net zoals zo veel Zambianen die me hierover verteld hebben. Ik twijfel wat ik met deze vraag aan moet. Hoe kan ik deze studenten zeggen dat ik dit onzin vind zonder hen te beledigen, en op zo’n manier dat ik hun geloof en cultuur in hun waarden kan laten? Een beetje aarzelend, zeg ik:

‘Ik geloof niet dat zoiets bestaat. Het is net zoiets als hekserij, als zwarte magie. En daar geloof ik niet in.’ Het laatste klinkt stellig.

Als de zon al laag staat en bijna de toppen van de bomen raakt, nestel ik me op de rieten bank op de veranda en kijk de tuin in. De rode, paarse en witte bougainville kleuren mooi in het licht van de laagstaande zon. De grote flamboyant aan de rand